

LDK KONFESINIŲ IR INTEGRACINIŲ PROCESŲ TYRIMŲ ŽINGSNIS

Apie Genės Kirkienės daktaro disertaciją „Chodkevičių vaidmuo LDK politinio elito struktūroje XV–XVI a.“

2005 m. balandžio 29 d. Istorijos fakultete Genė Kirkienė gynė disertaciją „Chodkevičių vaidmuo LDK politinio elito struktūroje XV–XVI a.“

Daktaro disertacijos gynimo tarybą sudarė: prof. dr. A. Bumblauskas (pirmininkas), prof. habil. dr. E. Gudavičius (darbo vadovas), doc. dr. S. Jegelevičius, doc. dr. R. Trimonienė, dr. A. Dubonis, oficialūs oponentai – doc. habil. dr. A. Nikžentaitis, dr. R. Petrauskas. Posėdyje taip pat dalyvavo kiti universiteto akademinės bendruomenės nariai, disertantės kolegos ir draugai.

Pristatydama savo darbą disertantė įtaigiai pagrindė pasirinktos temos aktualumą. Stačiatikiškos ir rusėniškos kilmės didikų – Chodkevičių – giminės (vyriškosios linijos) vietos bei vaidmens XV–XVI a. LDK politinio elito struktūroje svarstybos inspiravo G. Kirkienę peržengti tradicinės genealogijos formuluojamų uždavinių lauką. Šį judesį suponavo netipiška Chodkevičių situacija LDK elito kontekstuose, nulemta konfesinės jų priklausomybės. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog stačiatikiška Chodkevičių kilmė turėjo trukdyti ankstyvam giminės iškilimui, o juo labiau – fenomenaliam politiniam ir turtiniam vyravimui XVI a. viduryje. Šios problemos suvokimas leido disertan-

tei kelti fundamentalų klausimą apie stačiatikiškos visuomenės integracijos procesų LDK ypatumus ir kartu – perprasti minėtus procesus lėmusius socialinius mechanizmus. Konceptualių tyrimo prielaidų išgryninimas suponavo, jog disertacijoje daugiausia dėmesio sutelkiama ne tiek į Chodkevičių giminės atstovų biografijas, kiek į jų vertikalius, giminystės požiūriu, ryšius, leidžiančius fiksuoti turto ir politinės galios paveldėjimo procesus, taip pat konfesinės orientacijos tradicijas. Beje, ši darbo ypatumą kaip neabejotiną pranašumą savo pasisakymuose minėjo tarybos nariai, akcentuodami, jog G. Kirkienei pavyko suderinti biografinę bei genealoginę tyrimo tradicijas su prieigomis ir išvalgomis, kurias teikia socialinė ir politinė (įskaitant viduramžių šeimos bei elitologijos analizės sferas) istorija.

Platus bei kompliktuotas tyrimų laukas nulėmė probleminę (I skyrius „Stačiatikiai LDK elito struktūroje XV–XVI a. I pusėje“) ir chronologinę (II skyrius „Chodkevičių giminės ištakos“; III skyrius „Chodkevičiai „įsivirtina“ elite: Jonas Chodkevičius“; IV skyrius „Giminės nuosmukiai ir pakilimai: Aleksandras Chodkevičius“; V skyrius „Chodkevičiai – antroji giminė LDK politiniame elite 1549–1572“)

darbo struktūrą. Tokia tyrimo eiga, taip pat – puikiai perprastos probleminio istorizmo metodikos teikiamų įžvalgų kontekstualizavimas E. Gudavičiaus sukonstruotos Vidurio Rytų Europos ir Lietuvos europeizacijos teorijos atžvilgiu leido disertacijos autoriui išsamiai spręsti suformuluotas problemas.

Aptariant pagrindines disertacijos išvadas galima konstatuoti, jog G. Kirkienei pateikė nemažai novatoriškų, preciziška analize pagrįstų teiginių, koreguojančių iki šiol istoriografijoje funkcionavusius vaizdinius. Šias novacijas sąlyginai būtų galima padalyti į empirinio ir koncepcinio pobūdžio atradimus.

Empirinis lygmuo: 1. Disertacijoje suformuluota nauja Chodkevičių kilmės versija. Šios giminės konfesinių orientacijų, taip pat politinių bei ekonominių galių ištakos išvėlgtos iki šiol fragmentiškai žinotoje (laikytas žmogumi, patekusių į elitą su Švitrigaila) giminės pirmtako Chodkos Jurgaičio asmenybėje. Nauja šaltinių analizė, paremta 1422, 1431, 1434 m. LDK politinio elito sisteminiiais šaltiniais, leido G. Kirkienei aptikti Chodką Jurgaitį ne tik Švitrigailos, bet ir Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio bei Kazimiero artimoje aplinkoje, stabiliai užimančių vietą pirmajame politinio elito dešimtuose. Naujoji Chodkevičių kilmės versija leidžia juos įvardyti buvus ne Kijevo, o *ūkrosios Lietuvos* – Gardino žemės bajorais, kilusiais iš pietiniame šios žemės ruože esančio Gorodoko¹. 2. Koreguojamas istoriografijoje nusistovėjęs Supraslio vienuolyno, kaip stačiatikybės centro XVI a., vaizdinys. Remiantis naujais šaltiniais įrodoma, kad Aleksandras Chodkevičius savo valdose įsteigė pirmąjį unitų vie-

nuolyną. Taigi Supraslio vienuolynas ir cerkvė buvo skirti graikų apeigų katalikams, pripažįstantiems, nereikalaujant antrojo krikšto, Romos popiežiaus viršenybę. 3. Disertantė pirmą sykį istoriografijoje atskleidė visą Chodkevičių svarbiausių valdų įsigijimo dinamiką ir geografiją. 4. Valdų analizė leido G. Kirkienei patikslinti ir XVI a. vidurio Chodkevičių šakų genealoginę problematiką. Iki šiol istoriografijoje buvo supainiota Grigaliaus bei Jurgio Chodkevičių dvarų priklausomybė, dėl to Grigalius laikytas Berestovicos linijos pradininku, o Jurgis – Supraslio. Aptariamas tyrimas parodė, kad Grigalius, paveldėdamas dvarus, tapo Supraslio linijos pradininku, o Jurgis – Berestovicos.

Koncepcinis lygmuo: Chodkevičių giminės atstovų konfesinių orientacijų tyrimas leido disertacijos autoriui pagrįsti O. Haleckio koncepciją apie bažnytinę unitą ir pritaikyti ją Horodlės draudimų (stačiatikiams patekti į politinį elitą) problematikai. G. Kirkienei formuluoja ir pagrindžia įžvalgą, kad jau XV a. antrojoje pusėje galima aptikti *lokalinės bažnytinės unitos*, taikomos atskiriems stačiatikiams, ištaką. Ši bažnytinės unitos forma buvo propaguojama katalikiškos stovyklos (popiežius, bernardinai, valdovas, katalikų vyskupai), nebepretendavo į visuotinumą (atsisakoma Konstantinopolio patriarcho vaidmens) ir nebuvo formalizuojama, atsisakant metropolitų vaidmens bei, atrodo, reikalaujant iš stačiatikių antrojo krikšto (taip neatsižvelgiant į Florencijos unitos principus ir kai kurių popiežių valią). Šios hipotezės verifikavimas Chodkevičių giminės konfesinės orientacijos tyrimais tapo viena svarbiausių probleminių darbo gijų.

Disertacijos oponentai ir tarybos nariai labai gerai įvertino G. Kirkienei atliktą darbą. Doc. dr. S. Jegelevičius aktualino disertantės indėlį į Chodkevičių giminės šaltiniotyra. Doc.

¹ Beje, šis disertantės atradimas, paskelbtas publikacija, iš karto įėjo į mokslinę apyvartą net gretimose šalyse (Lenkijoje ir Baltarusijoje.) *Kirkiene G. Korzenia rodu Chodkiewiczów // Białoruskie Zeszyty Historyczne. Białystok, 2002. Vol. 17, s. 34–56.*

dr. R. Trimonienės nuomone, G. Kirkienės įžvalgos apie lokalinės neformalios bažnytinės unijos procesą gali padėti pagrindus tolesniems socialiniams-konfesiniams XV–XVI a. pirmosios pusės LDK istorijos tyrimams. Šiai nuomonei pritarė dr. A. Dubonis, sureikšmindamas naujas įžvalgas apie Chodką Jurgaitį – įsidėmėtinos etnogenetinės ir religinės simbiozės rezultata. O pirmininkaujantis posėdžiui prof. dr. A. Bumblauskas akcentavo, jog G. Kirkienė pasirinko nekonformistinį tyrimo kelią. Užot sekusi istoriografijoje (nuo M. Liubavskio ir K. Chodynckio) vyraujančia koncepcija, esą stačiatikiškas veiksnys nebuvo kliūtis giminės karjerai, nes Horodlės draudimų realiame gyvenime nebuvo paisoma, disertantė verifikavo stačiatikių padėties vaizdinį LDK visuomenėje. Dėl to disertacija yra reikšminga ne tik empiriniais, bet ir konceptualiais atradimais. Savo kalboje prof. A. Bumblauskas taip pat pabrėžė, jog bene pirmą kartą mūsų istoriografijoje sugebėta teoriškai interpretuoti E. Gudavičiaus koncepcijas ir jas traktuoti ne tik kaip istoriografines pozicijas, bet ir kaip teorinių prielaidų lauką.

Tiesa, disertacijos gynimo procesas paprastai neapsiriboja vien nuveiktų darbų ir „mokslinių pergalių“ sąrašo paskelbimu. Intelektualinio sparringo partnerių vaidmenį turėjusių at-

likti oficialiųjų oponentų doc. habil. dr. A. Nikžentaičio ir doc. dr. R. Petrausko atsiliepimai išprovokavo konceptualią diskusiją, kurią savo ruožtu akcentavo Lietuvos mokslo tarybos mokslininkų kvalifikacijos komisijos pirmininkas prof. habil. dr. Feliksas Ivanauskas, lankęsis disertacijos gynimo posėdyje kaip minėtos komisijos atstovas. Doc. habil. dr. A. Nikžentaitis svarstė, kokias naujas prieigas tyrimo laukui galėjo atverti aktyvesnis santykis su politinės tautos konceptu, funkcionuojančiu naujaisioje šios problematikos istoriografijoje. G. Kirkienė pabrėžė, jog šiuo atveju konfesinė problematika yra suvokiama kaip politinės tautos, kaip „antstato“, problematikos „bazė“, o tai leido oponento nužymėtą analizės kryptį palikti nerealizuotą. Doc. dr. R. Petrauskas su disertante diskutavo dėl, jo nuomone, perdėm evoliucinio Chodkevičių giminės vertinimo, taip pat – dėl tyrimo nuošalėje paliktos moteriškosios giminės pusės. Šią diskusiją stebėję posėdžio dalyviai turėjo progą įsitikinti, jog ginama daktaro disertacija ne tik tapo svariu įnašu į LDK konfesinių bei integracinių procesų svarstybas, bet ir atvėrė naujas tyrimų perspektyvas. O šis momentas, be jokios abejonės, yra vienas svariausių nuveikto reikšmingo darbo įrodymų.

Aurimas Švedas